7208

1. Title Sivarāṭri Vṛata Kathā evaṁ Nir-jalā Ekādaśi Kathā
2. Accession No. 5645
3. Folio No./Pages 9
4. Lines 12-13
5. Size 21 × 10Cm.
6. Substance Paper
7. Script Devanāgarī
8. Language Sanskṛit
9. Period Not mentioned
10. Beginning "विलोक्य देवदेवे शत्रहस्यो ल्लिल-लोचना: अपृछ त्पावेती तत्र विनयावनता..."
11. End "विहतु लोकम् वाप्पेह मोद त्रेति ब्रहतु सन्निधो ॥23॥ इति श्री निर्जलेकादशी कथा ॥"
12. Colophon Yes
13. Illustrations No
14. Source Donation
15. Subject Kathā Sāhitya
16. Revisor No
17. Author Not Known
18. Remarks Pages are in order, bound.

(1)

Śiva - Sāgara - Vrata - Kathā.

9b.

Language - Sanskrit; Hand Written.

Size ---- 22 x 11 Cm.

(विलोक्य देवदेवं ---------- मादेत्रै

विहृत सन्निधौ ॥ इति निर्जलैका)

2

503

शिवरात्रि व्रत कथा

23-11-58 ॥ पृ. सं. ६

3

...बाया...
।त्रैलोक्यदेवदे...
यत्रिदशैर्वृ...
।यनेकानिती...
कृं सर्वव्रतानां कुमुक्तोमुक्तिप्रसाधनं । तदहं श्रोतुमिच्छामि तव सान्निध्यकारकं ॥५॥
ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि परं गुह्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं । यन्न कस्यचिदाख्यातं रहस्यं क
थयामि ते ॥६॥ माघफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णपक्षे चतुर्दसी ॥ शिवरात्रिस्तु सा ज्ञेया सर्व
यज्ञफलप्रदा ॥७॥ दानयज्ञैस्तपोयज्ञैरन्यैश्चव्रतकृद्विजैः । शिवरात्रिसमं नास्ति कृतं
यज्ञसहस्रकं ॥८॥ न ते यमपुरीं यान्ति यैः कृता सा चतुर्दसी । भुक्तिमुक्तिप्रदा ह्येषा स
त्यं सत्यं वदामि ते ॥९॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं यमपुरी देव या रंज्य शिवं व्रजेत् ॥ मह
दाश्चर्यमाभाति तत्वं कुरु मे प्रभो ॥१०॥ ईश्वर उवाच ॥ कश्चिदासीत्पुरा देवि निषा
दो जीवघातकः । पद्मसंदेशजासी च भयधनास्मिन्वारणाः ॥११॥ जीवघातभवैर्मांसैः कुटु

2

3

।त्रैलोक्यदेवदेवेशं हृष्टं हस्यास्तु लीलावन। अथ दृष्ट्वा पार्वती तत्र विनयावनतास्थिता ॥२॥ कथ
यंत्रिदशश्रेष्ठं गोप्यं माहेश्वरं व्रतं। श्रुतानि मे महादेव व्रतानीति यथा त्वया ॥३॥ दानधर्मा
श्चानेकानि तीर्थयात्रासहस्रशः। नाशिमे निश्चयस्तेषु नीतात्संशयं त्वया ॥४॥ श्रे
ष्ठं सर्वव्रतानां तु भुक्तिमुक्तिप्रसाधनं। तदहं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वमाख्याहि कारकं ॥५॥
ईश्वर उवाच ॥ शृणु देवि परं गुह्यं व्रतानामुत्तमं व्रतं। यन्न कस्यचिदाख्यातं रहस्यं
यया भवेत् ॥६॥ माघफाल्गुनयोर्मध्ये कृष्णपक्षे चतुर्दशी॥ शिवरात्रिस्तु सा ज्ञेया सर्व
यज्ञफलप्रदा ॥७॥ दानयज्ञैस्तपोभिश्च व्रतैरन्यैश्च वसुदक्षिणैः। शिवरात्रिसमं नास्ति कृतं
यज्ञसहस्रकं ॥८॥ न ते यमपुरीं यान्ति यैः कृता सा चतुर्दशी। भुक्तिमुक्तिप्रदा ह्येषा स
त्यं सत्यं वदामि ते ॥९॥ श्रीदेव्युवाच॥ कथं यमपुरी देव यावज्जन्म शिवं व्रजेत्। मह
दाश्चर्यमामा ति यत्तत्कुरु मे प्रभो ॥१०॥ ईश्वर उवाच॥ कश्चिदासीत्पुरा देवि निषा
दो जीवघातकः। ... दरा जासी च भ्रष्टधर्मा सन्न वारणः॥११॥ जीवघातभवे मांसैः कुटु

...सि महत्स्वर्गे रम्भाख्याता सवाप्सराः ॥१२॥

१

बधीरमातृकः॥ पीनदंतो धनुष्पाणिर्वद्धगोधांगुलिर्युवा॥ १२॥ स जगाम वनं घोरं सिंहव्या
घ्रसमाकुलं। कुटुंबपालनार्थं वै मांसहरणतत्परः॥ १३॥ निरीक्षत वनं गत्वा सर्वा दिशः ततस्त
तः। पदं च पदमार्गं च समपश्यन्मृगस्य वा॥ १४॥ इतस्ततश्च धावन्स आमिषलुब्धमान
सः। वनं च पर्वतोद्देशान्पर्येषं विचचार ह॥ १५॥ न प्राप्तास्तस्य गंधेन न शृंगं तिमृगजातयः। भ्रा
मं लुब्धकस्तावद्यावदस्तं गतो रविः॥ १६॥ जीवघातमनाश्चाथ निराशस्तत्र जगाम सः। दर्शन
दिनापार्श्वे तडागं सुमनोहरं॥ १७॥ चिंतयामास तं दृष्ट्वा तडागं सलिलार्थिनां। करिष्याम्यत्र
सर्वेषां जीवानां घातनं ध्रुवं॥ १८॥ ततो जलसमासन्नं तत्तीरे जालमग्रतः। आत्मस्य यत्नमक
रोदात्मनो गुप्तिकारणं॥ १९॥ जालमध्ये महालिंगं तेष्टतेनादिसंभवं। बिल्ववृक्षो महादिव्यो
जालमध्ये च वास्थितः॥ २०॥ सुरवायस्थानि पर्णानि तेनादाय स्मरोधने। क्षिप्तानि दर्शिता मा
नन्पयतं लिंगं मूर्द्धनि॥ २१॥ दशा [illegible] स्थितान्येव [illegible] वेर्जातजैः सह। तैरस्य पातक
सीतं यावज्जन्मसमुद्भवं॥ २२॥ नव [illegible] नदवोदु वरा [illegible] सुकृतं दुःखतं वा
[illegible] वनैर्यतो॥ २३॥ नदिना भोजनं तस्य [illegible] लुब्धकेन सः। निरीक्षमाणस्य वन
निजानि शसमागता॥ २४॥ एवं गतस्य नेराशपरात्रे स्तुब्धहरोगतः। [illegible] हरेरिकाचिदा

गता हरिणी जले॥ २५॥ शोभना नूपुरैर्युक्ता व्रजंती लघु रोमतः। वीक्षमाणा दिशस्सर्वाश्चो
त्फुल्लनयना जला॥ २६॥ लुब्धकेनापि सा दृष्टा ध्यायंती सलिलार्थिनी। तामालोक्य शरं
घोरं समधत्त सकार्मुके॥ २७॥ एतस्मिन्नंतरे दृष्टो लुब्धको मृगकांतया। चापे संकृतसंधा
नरशरस्तूर्यद्वापरः॥ २८॥ लुब्धकोयमिति ज्ञात्वा सातीव चाकिंताऽभवत्। कालवन्नत्राति
ष्टं सा जगादाथ लुब्धकं॥ २९॥ स्थिरो भव महाव्याध न पातय शरं मयि। जिघांससि कि
मर्थं मां कथय त्वं तदद्य मे॥ ३०॥ व्याध उवाच॥ कुटुंबः पीड्यतेस्माकं क्षुधासंप्रातमातवः
ससदैव मया योद्यो जीवानां मांसहारणात्॥ ३१॥ धान्यं नास्ति गृहेस्माकं तेनाहं त्वां प्रहरीम
वै। तयासह वचो देवि कुर्वीता मृगकांतया॥ ३२॥ पुक्तो सौ पातके घोरे रौलिंगार्चनं कृतस्मा
श्रज्ञानेन कृतं पुण्यं तेन व्याधेन चावीत॥ ३३॥ आश्चर्यं हरिणी वाचा लुब्धकस्य तदाभ
वत्। सोवदत्तामियं बाली कुतस्त्वं मृगसुन्दरि॥ ३४॥ मया हि निहता जीवा वहवः पृथि
वीतले। न दृष्टा तादृशी माया पशूनां वनवासिनां॥ ३५॥ कस्मिन्वंशे त्वमुत्पन्ना कुत
श्रागम्यते त्वया। कथयेशोभवद्वाचि मम कौतूहलं महत्॥ ३६॥ हरिण्युवाच॥ श्रृ
णु लुब्धक वृत्तांतं कथयामि तवाग्रतः। पूर्वमासमहं स्वर्गे रंभाख्याता सवाप्सरा॥ ३७॥

5

अत्यन्तरूपलावण्यासौभाग्यमदमोहिता। सौभाग्यमदयुक्तोन्यो दानवो मदगर्वित:॥३८॥
मम भर्त्ता हिरण्याक्षो याम्यामिति वमन्यते। जीवितं मे द्युती यस्याद्भे पाचारुहासिनी॥३९॥ 6
तेन सार्द्धं वकुर्वंतथं भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान्। एकस्मिन्दिवसे व्याध क्रीडित्वा तेन वै व
सह॥४०॥ प्रवक्तं प्रोद्गसां दिव्यं शंकरस्थायनं यत:। गच्छामि यावत्तत्राद्भुतं वक्तुं देव
दर्शनं॥४१॥ कथं गंतासि रभेत्वं कुत्र केन च वारिता। किंवा सौभाग्यगर्वेण नागतामम
म मंदिरे॥४२॥ कथय स्वच्छ्रयत्नेन यथा शायंददामि ते। मयाति भीतया शापादिदमु
क्तं शंकराग्रत:॥४३॥ श्रृणु देव जगन्नाथ शापानुग्रहकारक। अस्ति तत्रातलप्र
तो दानवो मदगर्वित:॥४४॥ तेन सार्द्धं चिरंकालं क्रीडितं तस्य मंदिरे। तस्य भोग
विलब्धा हं नो दृष्टमेतादेवदर्शनं॥४५॥ कन्तेनागतास्त्री दृष्ट्वा ... कारकार। तस्यास्त
द्वचनं श्रुत्वा शप्ता साशंकरेण वै॥४६॥ हिरण्याक्षस्मो भव त्वं ... रिणी त्वं भविष्यसि
भविता न्यासपत्नी ते तयाम्बार्हं ... शंकालि:॥४७॥ द्वादशाब्दानुभद्र त्वं दु:खिता नुभ
विष्यसि यस्मात्कालपुरात्वं देवि पूर्वजन्म स्मरिष्यसि॥४८॥ तस्मिन्कालेथ मोहसम
मशायकृत विख्याति। अंतरशंकर शापेन चागता तव सती नते॥४९॥ ... पिस्थाने भ्रमंती

पिनद्दृष्टश्शांकरो मया। अहं वै दु:खिता व्याध सप त्याक्तौ व्रजत्यनेक॥५०॥ नास्ति मे रुधि
रं मांस जीवितं चाल्पमास्ति मे। आयाति भागिनी मे न्यास लंपा तु सुलुब्धक॥५१॥ समर्थाद्र
ष्य सत्वं तां मांसरक्ते न पूरिता॥ व्याध: मामृगी यदि नायाति त्वं च यास्यत्प्रयाति ता॥५२॥ तद 7
हं मृगी किं कुर्वे वद दोषाय मम मागत:॥ मृग्युवाच॥ वेद्यो भूत्वा च यो व्याध। क्रियाहीन: प्रज
यते॥५३॥ स्वाध्याय संध्या रहित: सत्यशौच विवर्जित:। तस्य पापेन लिप्यामि यदि नाया
ति सामृगी॥५४॥ दानानि ददतो योन्य: कुमति: सन्निवारयेत्। तस्य पापेन लिप्यामि यदि न
आगमिष्यामि॥५५॥ देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं योहरेच्च वसुंधरां। तस्य पापेन लिप्याहं भवेयं व्याधस
त्तम॥५६॥ दीपेन ज्वालये ... पं पादेन ताडयेत्पदं। भर्त्तारं स्वामिनं हत्वा ह्यात्मानं मेक्ष॥५७॥
पुराणदानवेदानां श्रवणेन विवर्जित:। सोपि च तस्य पापेन लिप्याहं व्याधसत्तम॥५८॥ व्या
धेन तद्वच: श्रुत्वा मुक्ता सा हरिणी तत:। जलं पीत्वा जगामाथ सा मृगी निजमाश्रमं॥५९॥
आश्रितो विल्ववृक्षं स कुर्वाणो गुप्तिमात्मन:। शिवं शिवं तदा ... व्याधेन जागरेण पूजि
तवान् ... वं॥६०॥ नानि तद्दलित्व पत्राणि मार्गशोधनतत्पर:। सर्वपापप्रणाशो भूद्याता
निशि वस्तादे॥६१॥ यावान्नेरी दिने सोप्यतावदृष्टा पुरा सखी। इत्युक्त्वा सागता तस्मा

द्वितीयाप्यागता तदा ॥६२॥ शरं संधातुमारब्धः कालतूयसमत्वरं । मृग्युवाच ॥ धनुर्द्धर महा
व्याध सर्वजीवविनाशक ॥६३॥ एकं मे शृणु वचनं देहि पश्चान्मां त्वं निपातय । भगिनी मे समाश्वास्यै
कं ने मार्गेण संगता ॥६४॥ कथं गता वद व्याध सत्यं कथय मत्सर ॥ व्याध उवाच ॥ मह्यं त्वया प्र
दत्ता त्वं शपथैः प्रत्ययाय वदैः ॥६५॥ सत्यं तद्वचनं ज्ञातं मया हत्वा निपातये । मृग्युवाच ॥ [illegible] स्य
तो भव महाबाहो मां मां व्याध निपातय । मम भर्त्ता सुपीनांगो मांसशोणितपूरितः ॥ जलपाना
र्थमेतेन मार्गेणावागमिष्यति ॥६७॥ प्रतिज्ञां च कृतवती पूर्वं त्वां चानुरूपिणी ॥ संग्रामे स्थानि
नं त्यक्त्वा गच्छतां यद्दुःखं भवेत् ॥६८॥ कृतघ्नानां च यत्पापं गोघ्नानां मातृघ्नानां तेन याथ
नालयामि यदि नायाति मे यदि ॥६९॥ व्याधेन तद्वचः श्रुत्वा मुक्ता सा हरिणी ततः ॥ जलं
पीत्वा जगाम सा मृगी निजमाश्रमं ॥७०॥ जाग्रता सर्वयामान्वै बिल्वमाश्रयता ततः ॥ लिंग
स्यैनं कृतं तेन पुनरज्ञानतस्तदा ॥७१॥ एतस्मिन्नन्तरे देवि समायातो मृगोत्तमः ॥ निरीक्षमा
णास्सर्वाः सुदिशास्सु हरिणीपदं ॥७२॥ तं दृष्ट्वा लुब्धको हृष्टः शरं संधातुमुद्यतः ॥ मृगो
णा लुब्धकः सोपि दृष्टः कालरूपापरः ॥७३॥ मृग उवाच ॥ व्याध पश्चान्मां हन्यतां ते
त्वं वद महाबल । आगता मम या भार्या ते गतं वा कुत्र तं वद ॥७४॥ लुब्धक उवाच ॥ ४

ते मृगा ये तु मार्गेण रुत्वा वाक्यं मम आगताः ॥ द्वाभ्यां निवेदितं त्वं मम दार्थे कृत निश्चय ॥७५॥ मृग उवाच ॥ ५
आयु मेन्यद्वद्बोधेन कृतार्थस्त्वं भविष्यसि । तवाहं गमिष्यामि स्वापदैः पृष्ठतो व्रज ॥७६॥ मम मां
संप्रभूतं दिनं वा दृश्यते त्वया ॥ मार्गो त्वामनुगच्छामि यावन्नोदयते रविः ॥७७॥ व्याध उवाच ॥ यदि ना
यासि मृगोत्तम ततः किं ते करोम्यहं ॥ मृग उवाच ॥ प्रतिज्ञां ते करोमि प्रत्ययाय वहं ॥७८॥ मित्राणां मे द्रोहं य
स्तु कूपादीन्यश्च दारयेत् । विरसं ये रसे कुर्यात् तेन रूपं दं करोति तं ॥७९॥ विश्वस्तं घातयेद्यस्तु यः
सदा वंचयेत्परं । तेषां पापेन लिप्यामि यदि नायामि लुब्धक ॥८०॥ अथ किं बहुनोक्तेन पुरतस्तव लुब्ध
क । यदि नायामि ते गेहं भवेयं विद्रवः कामि ॥८१॥ सन्तुष्टो व्याध इत्युक्ते शरं संहृतवांस्तदा ॥ संमु
खानि वृक्षपत्राणि दिष्ट्या लिंगस्य मूर्द्धनि ॥८२॥ शिवं शिवं तदा रव्याख्यातिः स ततो जालम भवत ॥ ह
रिणो कुर्वता वार्त्तां मकामाज्जागरः कृतः ॥८३॥ ततः साशर्वरी क्षीणा समुदितः सूर्यमंडलः ॥ मुक्तेः
सोपानकैर्दूरैर्लिङ्गार्चायाः प्रभावतः ॥८४॥ मृगं पृष्ठानुगं वश्यं पश्यं चिंतयामास लुब्धकः ॥ आया
ति मम मार्गेण पृष्ठतो हरिणः स्वयं ॥८५॥ अहो व्याधिवसत्ये मत्प्राणाहार आश्रयः सदा ॥ यथा तेन
प्रतिज्ञातं तथैव प्रतिपालितं ॥८६॥ एषा सज्जावदा योगगति यास्यामि का महं । इति संचिंतय
न्व्याधः स्वघटं दूरं मगमागमात् ॥८७॥ प्रशांतमानसोभित्वा व्याधो हरिणमब्रवीत् । अहो मृग

महाभागगङ्गाखलेजातास्तं ॥८८॥ नियातिर्हिशोत्वंनाथयद्भुवं तद्विष्यति । कचित्तलुब्धके
नैतिहरिणोननपवन्नेत ॥८९॥ मयाकृता पुरावाचाननांव्याधतनिजामयहं सत्यांकुरुष्व मेवाचंधा
धकस्तेनमोस्य ॥९०॥ येनमुक्तिर्भवत्याशु ममापिव्याधसत्तम । प्रचुरं ममभोः स्वल्पंत्कुटुंबस्य
जीवनं ॥९१॥ ततस्तंमुक्तहस्तेनलुब्धकोयावदस्पृशत् । तावद्विमानंसंप्राप्तंहरिणोवीरसत्व
रं ॥९२॥ दिव्यदेहधरोभूत्वातदाहत्वादिवंययौ । हरिणीविललापाथशोकेनव्यग्रमानसा ॥९३॥
आगताजलसान्निध्यंभर्तृदर्शनलालसा । किंकार्यमद्यमेनाथजीवितेनत्वयाविना ॥९४॥
दीनायाःपातिहीनायाः किंकार्यंजीवितेनमे । भर्तृशोकेनहरिणीमृतालिंगसमीपतः ॥९५॥
दिव्यदेहधराजातादिव्यालंकारभूषिता । गतासादेवमार्गेणभर्तारमनुगामिनी ॥९६॥ उभ
योःसंगमोजातःकैलासेममसन्निधौ । एतस्मिन्नेवकालेतुभार्याव्याधस्यगेहतः ॥९७॥
सुचिरात्माविनिःसृत्यभर्तारंविनयान्विता । स्वागतंतवभोस्वामिन्कुतस्त्वमागमकार्थि
तः ॥९८॥ कुरुभोजनमित्येवसासाध्वीतमुवाचह । ईश्वरउवाच ॥ तस्योपवासःसंजातश्चाभिषे
णविनातदा ॥९९॥ भोजनंचकृतंतेनयथार्हंतस्यभार्यया । धर्मेणनिषादेनधर्माधर्ममजा
नता ॥१००॥ अकामाज्जागरोकारि शिवरात्रौवरानने । मृतोसौकालपर्यंतेगृहीतोयमकिंकरैः

यामैर्नेतुंसमारब्धःशूलमुद्गरपाणिभिः ॥ निर्दग्धंकश्मलंतस्यज्वलत्काष्ठमिवाग्निना ॥१०२॥
ममैतद्वचनंश्रुत्वाप्रयाताःसत्वरंगणाः । शर्वंशंकरमीशानंशिवंशांतंनिरामयं ॥१०३॥ ईश्वरउवाच ॥
शीघ्रमानीयतांशुद्धःप्राप्तोपियमकिंकरैः ॥ यमदूतैर्नीयमानंपाशमुद्गरधारिभिः ॥१०४॥ नीयतांयम
सान्निध्यंमद्वचनात्यमकिंकराः ॥ तावत्तेपिगणोरस्तुमदीयैर्यमकिंकरैः ॥१०५॥ नेष्याम एव सान्निध्यंनि
युक्तास्तेनयद्वयं । गणोस्तोहन्तुमारब्धाःखड्गमुद्गरपाणिभिः ॥१०६॥ प्रवृत्तंमहद्युद्धं मन्योन्यजय
कांक्षिणां । यमदूतास्ततोभग्नागणैःशूलासितोमरैः ॥१०७॥ छिन्नशीर्षभुजादीश्चकरपादोरुपीडि
ताःजर्जरीकृतदेहास्तेक्रंदमानाःसुदारुणं ॥१०८॥ याहियाहीतिभाषंतःप्रयातायमसन्निधिंस
हसापतितान्मोविदस्मृतु येमंप्राति ॥१०९॥ निषादःसगणैर्नीतोयत्रदेवोमहेश्वरः । दृष्टमात्र
स्तुदेवेनसपार्षदोगणोकृतः ॥१११॥ दिव्यदेहधरोदिव्यकुंडलाभरणान्वितः । तस्मैदत्तंमहेशे
नविमानंसर्वकामिकं ॥११२॥ दिव्यकन्यासमाकीर्णंनानारत्नोपशोभितं । प्रहारजर्जरान्दृष्ट्वा
हतान्श्रुत्वाचतद्वचः ॥११२॥ धर्मराजश्चित्रगुप्तमुवाचक्रोधविह्वलः । कस्मात्किंवपुरो
यातोनिषादोजीवघातकः ॥११३॥ किंकृतंतेनचित्रगुप्तविचारय । निरीक्ष्यपुस्तकंसोयतस्य
ज्ञात्वाशुभाशुभं ॥११४॥ चित्रगुप्तोधर्मराजमित्युवाचविचक्षणः । धर्मसूक्ष्मंनजानासिधर्मोदमन

सुकृतंर

12

विंदति ॥ १५ ॥ न ज्ञातं स कथं नीतो निषादः शिवसन्निधौ । चित्रगुप्तवचः श्रुत्वा परं दुःखमवाप्तवा
न् ॥ १६ ॥ नाहं चिंतां करोमीह जंतूनां पापकर्मणां । गत्वा निवेदयिष्यामि योगं तु शिवाय तः ॥ १७ ॥
एवमुक्त्वागतः शीघ्रं यत्रास्ते शंकरः स्वयं । दृष्ट्वा तं देवदेवेशं स्तुत्वमेतदुदीरयत् ॥ १८ ॥ नमस्त्रैलो
क्यनाथाय लोकसंहारकारक । कालकूटविनाशाय कामनिर्दहते नमः ॥ १९ ॥ प्रणम्य देवदेवे
शं नाशं प्राप्तो ह्यलं कसः । एवमुक्त्वा धर्मराजो दंडवत्प्रणनाम ह ॥ २० ॥ चरणाग्रे तु देवस्य दंडमु
द्रां न्यवेदयत् । अर्पितं दंडमालोक्य महेशो यममब्रवीत् ॥ २१ ॥ केनावमानितो धर्म केन ते चाप्रि
यं कृतं । कुतो धिकारमुद्रां त्वं निवेदयसि मत्पुरः ॥ २२ ॥ यम उवाच ॥ त्वद्गणैर्देवदेवेश गत्वा
पापिष्ठकारणात् । मदीयाः किंकराः सर्वे घातिताः शंकितो मदे ॥ २३ ॥ जीवघाती निषादोसौ ज
न्मप्रभृति हिंसकः । धर्मेनोपार्जितं तेन नित्यं तु यमशासनं ॥ २४ ॥ अयोग्यस्तव देवेश पापो श
[illegible] जने । तेनाहमागतो देव त्यक्त्वा मुद्रां वदाम्यहं ॥ २५ ॥ निःसत्त्वा वा निकं व्याधस्य वध
[illegible] कृतः । धर्मराजेव वक्ष्यामि भावय परमेश्वरः ॥ २६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ गृहाण मुद्रां दंडं त्वं ति
[illegible] नु चयाचितः । पापिष्ठो यदुराचारो निग्रह्योसि सदा त्वया ॥ २७ ॥ व्याधेन तेन चाकामा
[illegible] ति व्रतं कृतं । ततः स्वपातकं नष्टं मागतश्च ममांतिके ॥ २८ ॥ इत्याकर्ण्य वचो मुद्रां गृहीत्वा स्वगृ

13

[illegible]वत्वा [illegible] स्वस्याधिकारं प्रहर्षितः ॥ २९ ॥ पार्वत्युवाच ॥ यदकामात्तु धर्मेण शबरेण च
तत्कृतं [illegible] भवता ख्यातं तन्मे महदद्भुतं ॥ ३० ॥ यस्तु भक्त्या व्रतमिदं कुरुते श्रद्धयान्वि
तः फलं तस्य महादेव व्रतस्य च विधिं वद ॥ ३१ ॥ महादेव उवाच ॥ फाल्गुने कृष्णपक्षे या स्याद्विघ्नेत च
तुर्दशी । शिवरात्री व्रतं तस्यां कुर्वीत श्रद्धयान्वितः ॥ ३२ ॥ अहिंसा सत्यसंकल्पो ब्रह्मचर्यं दयाक्ष
मा । अनसूयस्तु वस्त्री चान्तिवमे मितभाषकः ॥ ३३ ॥ शांतात्मा क्रोधरहितः सदैव गुरुभक्तिमान्
जितेंद्रियो निवृत्तश्च पापेभ्यो व्रतमाचरेत् ॥ ३४ ॥ अर्घ्यावाद्यादि कुण्यतिर्दो यतो हिमवानपि मे
नर्मदा लंकायां श्रीशैले विंध्य एव च ॥ ३५ ॥ चलन्ति चैकदा सर्वे निश्चलं हि शिवव्रतं । अतस्तस्यां
त्रयोदश्यां कृष्णायामेकभुङ् नरः ॥ ३६ ॥ मंत्रेणानेन गृह्णीयान्नियमं भक्तिमान्नरः । शिवरात्रि
व्रतं ह्येतत्करिष्येहं महाफलं ॥ ३७ ॥ निर्विघ्नमस्तु मे चात्र त्वत्प्रसादाज्जगत्पते । सम्यक्प्रदद्य त
रजनी [illegible] वसमाहितः ॥ ३८ ॥ गृह्णीयाद्ब्राह्मणे [illegible] स्वर्वं नियमं वेदविद्भिः । शिवमिष्टाग
रुदृष्ट्वा त्वाचांतः शुचिरात्मवान् ॥ ३९ ॥ संकल्प्यैवं व्रतं कुर्यात्पूर्वेद्युः प्रातरेव हि । ततो द्वि
श्वरमैभागे स्वगाय श्चाहृते व्रिये ॥ ४० ॥ स्नानं कुर्वीत तैः कुर्याद्वा देवाय जलाशये
स्नात्वा मध्यंदिने नद्यां कृत्वा नित्यक्रियां क्रमात् ॥ ४१ ॥ [illegible] नात्रिध्यं गरुवस्था

येच्छिवं। पंचामृतेन स्नापयेद् नसावता तःपरं ॥४२॥ चंदनेनानुलेप्याथ दधात्स्रग्भिः स्तु भाक्तिः ॥ नै 14
वृद्यानि विविधानि दीयान्दि ह्युसमन्ततः ॥४३॥ षडक्षरेण मंत्रेण पूजयेत्परमेश्वरं। मंत्रैः पौराणिके
वा प्रियार्वत्यासाहितं जुहुत ॥४४॥ शिवायेति नमः पादौ श्रवकायनमः कटिं। उदरं भैरवायेति हृद
यं शंभवे नमः ॥४५॥ नागयज्ञोपवीतायनमः कंठं च पूजयेत्। ईश्वरायेति मूर्द्धानं सर्वांगं सर्व
याते ॥४६॥ उमयासहितं देवं मर्घ्याद्यैः पूजयेच्छिवं। मन्दारै मालतीभिश्च तथा धुत्तूरपुष्पकैः ॥४७॥
सिंदुवारैरशोकैश्च मल्लिभिश्च पाटलैः। अर्कपुष्पैः कदंबैश्च शतपत्रातथामलैः ॥४८॥ अन्यैर्व
र्थोचितैः पुष्पैः फलैर्नानाविधैस्तथा। कृष्णपक्षेचतुर्दश्यां प्रतिमासं मदर्चनं ॥४९॥ माघस्य कृष्णप
क्षे या निश्चितैव चतुर्दशी। तस्यां रात्रिः समाख्याता शिवरात्रिसमुद्भवा ॥५०॥ माघमासस्य शेषेया
प्रथमा फाल्गुनेभवेत्। कृष्णा चतुर्दशी सा तु शिवरात्रिः प्रकीर्तिता ॥५१॥ फाल्गुनस्य तु मासस्य
कृष्णपक्षे चतुर्दशी। अवंध्यैव तदा त्र योगः परमदुर्लभः ॥५२॥ तस्यां सर्वेषु लिंगेषु सदा गौरि
वसाम्यहं। तत्र गीतैस्तु नृत्यैश्च नानावादित्रसंगतेः ॥५३॥ पुराणशास्त्रश्रवणैर्ध्यानैर्मंत्रजपा
दिभिः ॥ वंधुभिः सहितः कुर्याज्जागरं गोत्रजैः ॥५४॥ प्रहरे प्रहरे पूजां विदधीत पिनाकिनः

प्रहरे प्रहरे चार्घं दद्यात्संमंत्रसमन्वितः। नमः शिवाय सोमाय दद्यादित्यादि मंत्रतः ॥५५॥ मंत्रः॥
नमः शिवाय सोमाय सर्वाय सर्वाय च। शिवरात्रौ मया दत्तं गृहाणार्घ्यमिदं प्रभो ॥५६॥ आकाश
दिक्कु रीराय गहन स्वच्छमालिने। सुरासुर निवासाय दत्तमर्घ्यं मया शिव ॥५७॥ व्योमकेश नमस्तु 15
भ्यं व्योमात्मन्व्योमरूपिणे। नक्षत्रमालिने तुभ्यं तारकार्घ्यं नमोस्तु ते ॥५८॥ दुःखदारिद्र्यरोगैस्तु दग्धो
हं पार्वतीप्रिय। गृहाणार्घ्यमुमाकान्त शिवरात्रौ प्रसीद मे ॥५९॥ मया कृतान्यशेषाणि याया निमु
शंकर। शिव व्रती प्रमां भक्तं प्रसीद तु मया सह ॥६०॥ नमः शिवाय शांताय कारणत्रयहेतवे। नि
वेदयामि चात्मानं त्वं गतिः परमेश्वर ॥६१॥ इति मंत्रः ॥ जागरित्वा च रजनीं प्रभाते स्नानमाचरेत्। श्र
द्धया शिवमुद्दिश्य ब्राह्मणान्भोजयेत्कुमान् ॥६२॥ प्रदद्याद्दक्षिणां तेभ्यो वित्तशाठ्यविवर्जितः। पा
रणां च स्वयं कुर्यात्सहितो निजबांधवैः ॥६३॥ एवं द्वादशवर्षाणि शिवरात्रिं समाचरेत्। आग
माना विधानेन लभ्यते वांछितं फलं ॥६४॥ आदौ मार्गशिरे मासि दीयात्सर्व दिने यथा। माघे
या न्माघमासे तु द्वादशैव समुपोषयेत् ॥६५॥ एवं द्वादश वर्षे तु द्वादशैव तपोधनात्। आचार्य
6 शिवशास्त्रज्ञं ब्राह्मणांश्च विशेषतः ॥६६॥ आ[illegible]मयागृहेगत्वा तपोधनात्। आचार्य

नान्नो युक्तां च गर्द्धी स्वान्वरं द्वयं ॥६७॥ अगधमोक्तलवधक्तलकल्पं गंकुलं । आमत्पनिशितानेवं 16
अभाने विमलेपुन: ॥६८॥ महीलैभि यत्लिंगं तु स्थावरं जंगमं पुन: । ध्यतेनाम्य जपयज्ञेन स्तुंधेमे स्त्रिवा
दिभि: ॥६९॥ यंचाम्रं तेन दिव्येन स्नापयेद्वा इत्तेनादिभि: ॥७०॥ स्नापयेद्वारिकुंभानां सहस्रेण शतेन वा ।
पंचाशता तदर्द्धेन स्नापयेच्छीतलेन च ॥७१॥ चंदनेन विलिंप्याथ स्थावरं जंगमं तथा । शतपत्रैर्जा
तिपुष्पैर्स्तवेयो द्रुलपत्रके ॥७२॥ दीपान्दद्यु वसर्वा सुधूपं चाल्पसद्यनां स्तथा । नैवेद्यममिभद्रा
श्च क्षीरखंडसमंडकान् ॥७३॥ गुडाद्यां ल्लडुकांश्चैव अन्नं नानाविधं तथा । निवेदयेन्नत्वतानि
गुरुदेवतपश्विने ॥७४॥ देवाग्रहेतु गुरुं पूज्य कलामंडलकं शुभं । सुस्तदम्भाणि च वस्त्राणि शय्यां सो
पकरामपि ॥७५॥ द्वादशैव तु गोदद्यात्पादिध्यानादिकं तथा । [illegible] विविधे सर्वान्नलास्तव समागतान् ॥७६॥
दक्षिणाभिश्च कुंभैश्च स्वन्नैश्चैव प्रपूजयेत् । अथवादक्षिणामेव प्रदद्याद्धनलान्वित: ॥७७॥ द
त्वा तु भोजयेत्सर्वान्स्वगुरुं च तपस्विन: । पश्चात्समापयेद्देवं प्रीयतां मम ईश्वर: ॥७८॥ दत्वा
वाहायतत्सर्वं नमस्कृत्य विसर्जयेत् । पारणं च तत: कृत्वा स्तुरनमासी ततद्दिने ॥७९॥ एवं कृ
त्वा व्रतं देवि नरस्यान्तानयो भवेत् । चतुर्णामपि वर्णानां नरसम्यक्का काशितं ॥८०॥ श्रद्धयापरया

युक्तो व्रतं कुर्वन्सुखी भवेत् । धनधान्यसमायुक्त: पुत्रपौत्रादिसंयुत: ॥८१॥ दीर्घान्स्तु विपुलान्भोगा
न्संप्राप्नोति मनोषितान् । कालक्रमात्ततश्चापि मम मायाति सत्तयतां ॥८२॥ स्वरूपं चास्य वक्ष्यामि 17
गौत्रस्य शशिशेखर: । मम सान्निध्यमासाद्य मुदितो मत्पुरे वसेत् ॥८३॥ ततो मोक्षमवाप्नोति निर्द्दरे र
पि दुर्लभं । इदं देवि मयाख्यातं शिवरात्रिव्रतं तव ॥८४॥ वान्वयो [illegible] वशात्मयस्तु छिवमंदि
रा शिवव्रती मदाख्यानंद: पठेछ्रुवसन्निधौ ॥८५॥ शिवस्तोकमवाप्नोति शिवेन सह मोदते य
दीच्छेन्मम सान्निध्यं स्वर्गं मोक्षमथापि वा । तदा कुर्याद्व्रतमिदं मम प्रीतिकरं परं ॥८६॥ ॥इति श्री
शिवपुराणे पार्वतीमहेश्वरसंवादे शिवरात्रिव्रतकथा समाप्ता: ॥ ॥ ॥ ॥ श्री: ॥ ॥
अथ निर्जलैकादशीव्रतकथा लिख्यते ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ श्रुत्वा बहुविधाधर्मो वैदिकास्त्वं श्रुता मया ।
द्वैपायन यथोद्दिश्य वेत्तावान्वक्तुमर्हसि ॥१॥ व्यास उवाच ॥ श्रुता धर्मादिका: सर्वे वैदिका अत्र वयश्रुता ।
कलौ तु युगे न शक्यन्ते नैव कर्तुं नराधिप ॥२॥ सुखेनोपायमल्पधनमल्पक्लेशं महाफलं । पुराणा
नां च सर्वेषां सारभूतं वदामि ते ॥३॥ एकादश्यां न भुंजीत पक्षयोरुभयोरपि । एकादश्यां न भुंक्ते
योन याति नरकं तु स [illegible] कौन्तेय [illegible] वचनं । भीमसेनो महाबाहो भीतो

नैवं

वाक्यमभाषत ॥५॥ भीमसेन उवाच ॥ पितामह न शक्तोहमुपवासे करोमि किं । अतो बहुफलं ब्रूहि व्रत
मेकमपि द्विज ॥६॥ व्यास उवाच ॥ वृषस्थे मिथुनस्थे वा शुक्ला ह्येकादशी भवेत् । ज्येष्ठमासे प्रयत्नेन
सोपोष्या जलवर्जिता ॥७॥ स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वोदकं बुधः । उपभुंजीत नैवात्र व्रतभंगो
न्यथा भवेत् ॥८॥ उदयादुदयं यावत् वर्जयित्वा जलं बुधः । अप्रयत्नेन सोपोष्या निर्जला जलवर्जिते ॥
स्नाने चाचमने चैव वर्जयित्वोदकं बुधः । अप्रमादवाप्नुवंति द्वादशद्वादशीफलं ॥१०॥ ततः प्रभा 14
ते विमले द्वादश्यां स्नानमाचरेत् । जलं सुवर्णं दत्वा च द्विजेभ्यो यथाविधि ॥११॥ भुंजीत कृत
कृत्यस्तु ब्राह्मणैः सहितो वशी । एवं कृते तु यत्पुण्यं भीमसेन शृणुष्व तत् ॥१२॥ संवत्सरस्य या मध्ये
एकादश्यो भवंत्युत । तासां फलमवाप्नोत्यत्र मे नास्ति संशयः ॥१३॥ इति मां केशवः प्राह शंखच
क्रगदाधरः । अस्य व्रतस्य यत्पुण्यं तन्मे आह जनार्दनः ॥१४॥ एकादश्यां सिते यस्तु उपोष्य स्यादकव
र्जितं । उपोष्य फलमाप्नोति यत्तत् शृणु वृकोदर ॥१५॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलं
सर्वरूपतामेषु यत्पुण्यं तदस्याः समुपोषणात् ॥१६॥ संवत्सरेषु याः संति शुक्लाः कृष्णा वृकोदर ।
उपोषितास्तास्सर्वास्तु एकादश्यो न संशयः ॥१७॥ धनधान्यप्रदा पुण्या पुत्रारोग्यसुखप्रदा । उपोषिता

5

नरव्याघ्र ह्येतद्वेदि [illegible] त्यं ब्रवीमि ते ॥१७॥ यमदूता महाकायाः करालाः कृष्णपिंगलाः । दंडपाशधरा रौद्रा
भरतोद्दाह्युगोचराः ॥१८॥ नायांति नरव्याघ्रमेकादश्यामुपोषणात् । पीतांबरधराः सौम्याश्चक्र
हस्ता मनोजवाः नर ॥ अंतकाले नयंत्येतं वैष्णवा वैष्णवं पुरं । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सोपोष्या जलवर्जि
ता ॥२०॥ रत्नधेनुं तथा दत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते । स्कंदपुराणे ॥ तस्यां सशर्करजलदानमुक्तं । ज्येष्ठे
मासि च यः श्रेयोऽर्थी एकादशीमुपा ॥ निर्जलां समुपोष्यात्र जलकुंभान्सशर्करान् ॥२२॥ प्रदाय विप्रमु
ख्येभ्यस्तापत्रयविवर्जिताः । विष्णुलोकमवाप्नोति मोदते विष्णुसन्निधौ ॥२३॥ इति निर्जलैका
दशीकथा ॥ ॥ ॥

(9)

...त्रेवं

वाक्यमभाषत ॥५॥ भीमसेन उवाच ॥ पितामहेन शक्तोऽहमुपवासं करोमि किं । अतो बहुकालं [illegible] देवव्रत
मेकमादिश मो ॥६॥ व्यास उवाच ॥ वृषस्थे मिथुनस्थे वार्के [illegible] शुक्लैकादशी ॥ [illegible] नेत । ज्येष्ठमासि प्रयत्नेन
सोपे [illegible] [illegible] वादेकं वद

२०

SHIV SACHITR WART KHATHA

503 G. K. U.